

Філософсько-світоглядні засади буття людини

УДК 165.74:316.422.44

СОЦІОАНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАПИТИ НАУКОВОГО ПОСТУПУ ТЕХНОГЕННОГО СУСПІЛЬСТВА

Володимир Мельник

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua

Розкрито роль науки та техніки у формуванні й розвитку європейської цивілізації. Розглянуто особливості філософсько-методологічних проблем сучасної науки у контексті методологічних та науково-дослідних програм. Проаналізовано сучасні тенденції технізації, обґрунтовано синтетичну природу технікознавства як теоретичної основи предметно-перетворювальної діяльності. Акцентується на виявленні та важливій ролі соціоантропологічного виміру науки і техніки.

Ключові слова: філософія, наука, техніка, технікознавство, гуманізація науки.

Європейська культура (і це продемонструвало ХХ ст.), зробила ставку на науку, будь-яка діяльність будується відповідно до принципів строгої раціональності. Проте абсолютно очевидно вже сьогодні, що вони (ці принципові засади) не є самодостатніми. Можливо, у зв'язку з цим інтерес до філософського аналізу науки суттєво зріс в останній час. Вочевидь, по-перше, зацікавлення наукою, філософським осмисленням тенденцій її розвитку, особливостями пізнання ніколи не згасало. Однак сьогодні, коли наука прагне “достукатися” до відповідей на питання про першооснови життя чи виникнення Всесвіту, коли обсяг науково-технічної інформації подвоюється кожні 5–7 років, осмислення сутності такої духовної діяльності як наукова є вкрай актуальним завданням. Це не лише суто науковий, абстрактний інтерес, а духовно-інтелектуальна потреба нашого часу. По-друге, треба мати на увазі, що роль науки у формуванні нашої цивілізації надзвичайно велика, тобто визначальна. Без перебільшення: європейська культура – це витвір науково-технічної раціональності; саме тому філософська рефлексія над наукою як формою самоутвердження людини сьогодні має об'єднати не лише філософів, а й представників найрізноманітніших її напрямів.

Філософія – джерело й опорна точка неспокою людської духовності як основи для продукування сенсожиттєвих питань, а головне – “шукає метафізичну оселю дому Буття людства” [1, с. 17]. Філософія є інтелектуально-духовним гумусом (чорноземом), мудрим моральним розумом, на котрому, і завдяки котрому, людина може себе ідентифікувати та визначити, власне, питання, що становлять

сутність її вибору, долі. Водночас філософія, а точніше філософування, утверджує віру і можливість досягнення істини як антропої точки та виміру буття. “Народивши” науку, філософія подарувала їй фаустівський дух нескореності й непокірності на складному шляху досягнення істини та служіння її принципам – своєрідний гносеологічний оптимізм.

Філософія акумулювала історичний досвід людства у плані освоєння світу, можливостей його пізнання та перетворення, завдяки чому і виростає будинок буття людини з фундаментально-визначальними метафізично-граничними його основами.

Роль науки і техніки (або науково-технічної раціональності) сьогоднішнього стану розвитку європейської цивілізації, без перебільшення, визначально вагома. Вона отримала назву техногенної цивілізації саме завдяки ролі наукотехніки у формуванні її сутнісно-парадигмальних засад і перспектив розвитку. Йдеться не лише про досі небачені пізнавальні й предметно-перетворювальні можливості сучасної людини, якщо стали реальністю, власне, завдяки досягненням науково-технічного прогресу. На це зазвичай і звертають увагу дослідники цієї проблематики. Варто, однак, звернути увагу, що сьогодні науку як таку і “вибудований” на ній соціально-технологічний поступ доцільно розглядати винаходом людства, який, по суті, дорівнює йому. Оскільки саме завдяки йому та науці виявляються риси самототожності сучасності – тобто її ідентичності. Тому, розкриваючи особливості наукової раціональності, ми, по суті, виявляємо не стільки сутнісні риси процесу наукового пізнання істини, а розкриваємо ще і ще одну нез’ясовану і невичерпну за багатством природу людини з її атрибутивно-визначальною рисою – прагненням до пізнання істини. Сьогодні ми можемо розглядати також питання про співтворчість людини і природи не просто у виявленні законів природи як об’єктивних імперативів її саморозвитку, а, радше, про те, що людина бере участь у конструюванні сутнісних визначеностей реальності. Це особливо чітко виявилось у квантовій механіці, а зараз такий підхід отримує все більше підтверджувальних аргументів стосовно пізнання у соціально-гуманітарній сфері. Рушійна сила наукового поступу вкорінюється у природній сутності людини і лише згодом починає “оформлятися” як соціокультурний чинник наукового пізнання. Одночасно наголосимо на вагомості впливу раціональності – як методу та цінності – на різні сторони життєдіяльності людини і суспільства. Риси раціональності – пошук істини, прагнення до чіткої обґрунтованості висунутих положень, відкритість до критики і “незакритість” до різноманітних гіпотез та сфери ірраціонального тощо, – по суті, сформували сучасні прийоми і технології організації життєдіяльності людини та колективів різного масштабу й характеру (аж до держав). Діяти раціонально – означає діяти згідно з набутим масивом наукового знання та чітким визначенням перспектив діяльності й етапів досягнення цілі. Водночас раціональність передбачає поєднання традиційності, тобто збереження і використання набутого позитивного досвіду, а також відкритість до асиміляції нових ідей, котрі нерідко вороже сприймаються науковим співтовариством – аж до оцінок них як божевільних.

Аналогічно можна провести паралелі з виникненням і вдосконаленням технічних засобів як унікальної і, власне, суто людської здатності експлікувати свої суб’єктивні установки у вигляді об’єктивної цілі та досягати її через оперед-

метнення у процесі діяльності, завдяки чому відбувається синтез суб'єктивної цілі й об'єктивного знання про зовнішній світ. Техніка породжується людиною, але нерідко стає суттю людини, визначаючи її сенсожиттєві цілі та визначальні цінності буття.

Як засвідчив методолого-світоглядний аналіз, наука і техніка є не лише похідним елементом еволюції людини, а дещо більше – у своїх іманентно-парадигмальних внутрішніх вимірах вони є соціально-антропологічно означеними. Тому, звертаючись до проблем, породжених науково-технічним розвитком (вони становлять також загрозу існуванню людства), шукаючи шляхи виходу із кризових ситуацій та прагнучи намітити реально-наукову й оптимістичну траєкторію цивілізаційних змін, необхідно звернутись до суто соціально-антропологічної природи науки і техніки, а не створювати міфів і шукати віртуально примарливі зовнішньо цивілізаційні чинники, які, мов у казці, розглянуть проблеми і принесуть стабільність, комфорт, впевненість у незворотності гуманізаційного вектора розвитку європейської цивілізації.

Як видається, невідзначена повністю, але визначальна за впливом на формування європейського культурницького материка роль трьох скромних гігантів, котрі заклали раціоналістично-гуманістичний генотип європейської цивілізації. Йдеться про Галілея, Паскаля та Пуанкаре. Галілей, за висловлюванням Н. Бора, запропонував божевільну ідею – досліджувати не природні об'єкти, а у штучно сконструйованих системах моделювати природні процеси, а отже, і в експерименті виявляти приховані природні сутності – закони. Тим паче, Галілей заклав основи мисленнєвого експерименту, а саме – математичного експериментування.

Р. Пуанкаре не тільки бачив, а, радше, відчував і передбачав наприкінці XIX ст. актуальні й потенційні можливі негативні наслідки досягнень науки та неконтрольованого впровадження її результатів у виробництво. Проте він зазначив, що подолати їх без науки, наукового розуму неможливо. І, нарешті, відповідь на питання про можливі шляхи подолання цивілізаційних викликів дає Б. Паскаль, багатозначно зауваживши: "... Вся наша гідність – у здатності мислити. Тільки думка звеличує нас, а не простір і час, в яких ми – ніщо. Будемо старатися мислити гідно. У цьому – основа моральності" [3, с. 137]. Саме тому нова науково-технічна раціональність і має відповісти на світоглядно-цивілізаційний запит Б. Паскаля.

Інтенсивний розвиток науки у XX ст. та посилення методологічного інтересу до процесів приросту наукового знання, критичне осмислення стандартів науковості стосовно різних галузей науки, входження у поле активних досліджень соціокультурних чинників детермінації наукового пізнання спричинили постановня питання про евристичні обмеженості домінуючих методологічних підходів, з одного боку, з іншого – формування нових методологічних програм і підходів. Саме тому в сучасній філософії та методології науки поширились концепції, в яких науку сучасного етапу розвитку розглядають не як цілісність, а як сукупність різноманітних парадигм (Т. Кун), епістем (М.Фуко), ідеалів природного порядку (С. Тулмін), дослідницьких програм (І. Лакатош), а також трихотомічна концепція (Ю. Хабермас), тематична модель розвитку науки (Д. Холтон).

Пізнавальні стандарти виявили залежність не лише від типу об'єктів пізнання, а й від розвинутості самого суб'єкта пізнання; в основах методології науки

встановлені соціокультурні, антропні й історичні її “виміри”. Мозаїчність філософсько-методологічних підходів у сучасній науці як вираз тенденції плюралізації тлумачення сутності наукового поступу та її методологічних основ крайне виражені в концепції “епістемологічного анархізму” П. Фейєрабенда.

Плюралістична тенденція у філософії та методології науки має чинники, які можна поділити на чинники логіко-гносеологічного та соціокультурного характеру. До перших належать процеси всеохоплюючої диференціації науки та необхідності наближення методології до реальної практики наукового пошуку, вихід на специфічні об’єкти дослідження (квантова механіка), прагнення подолати абсолютизований фундаменталізм (обґрунтування можливості встановити завершене обґрунтування й уніфіковане організоване знання).

До інших причин варто зарахувати передусім увагу до ролі персоналістських, психологічних чинників у науковому пізнанні й ціннісної вагомості науки, вирішення конкретних, вагомих за соціальною значущістю наукотехнічних проблем. Поворот до соціокультурних та історичних вимірів динаміки наукового пізнання, його людська вимірність дали змогу по-іншому розглянути фундаментальні проблеми гносеології, зокрема проблему об’єктивності науки, аксіологічні виміри наукового знання, спрямованість розвитку науки й особливості взаємодії конкуруючих теорій.

Загалом плюралізм у сфері методології науки відображає позитивну тенденцію до поглиблення і, як це не звучить парадоксально, до об’єктивності наукових досліджень. Водночас, межі цього процесу визначають не суб’єктивно – вони окреслюються насамперед, тенденцією теоретизації всього корпусу науки, для якої визначальними залишаються проблеми об’єктивності, релевантності, простоти, точності теоретичних конструктів. Плюралізація й антропологізація науки не означає її суб’єктивізації. Універсальність принципу об’єктивності й у цих умовах визначальна. Крім цього, особливої вагомості набуває розвиток, поширення лінгвістичної парадигми гуманітарних наук на все пізнання загалом, що розглядають як лінгвістичний поворот у методологічній свідомості науки. “Такий підхід висуває на передній план наукового пізнання процедури інтерпретації, які розкривають предмет дослідження множиною моделей та плюралізмом припущень. Тим самим затверджується новий стиль та режим пізнавальної діяльності в її полілінійності, поліваріантності, комунікативній артикуляції” [1, с. 180].

Яка програма та пріоритети наукових досліджень? Вони передусім мають визначатися процесами коеволюції, співмірності й взаємозалежності розвитку природи та людини. Введення розуму до складу природи – своєрідний об’єктивно-необхідний чинник не просто її збереження, а забезпечення цілісності буття людини та природи відповідно до нових загальних синергетичних закономірностей.

Як у такому контексті варто інтерпретувати наукове пізнання? Насамперед таким, що прагне не просто з’ясувати у своєму лінійному вимірі об’єктивну істину, а, за словами Б. Кримського, виявляє і конститує множинність її гносеологічних образів, множинність істинного результату. Тому пізнання набуває ознак діагностування характеристик потенційних світів, що і становить гносеологічні засади тенденції плюралізації наукового пізнання. Різні методологічні системи існують не ізольовано одна від одної як взаємовиключні, а навпаки – як взаємо-

доповнювальні в загальному процесі та прагненні різними засобами зафіксувати багатоліку сутність істини.

Процес конструювання все нових і нових, нерідко взаємовиключних методологічних програм, виявляє приховані потенції об'єднання, інтеграції різних підходів у прагненні встановити цілісний образ науки на основі виявлених різних її сутнісних особливостей. Причому науку розглядають як систему, що постійно розвивається. Цінністю стає не пошук уніфікованих стандартів і засобів науковості як такої, а конструювання на засадах існуючих методологічних підходів ефективних наукових методів дослідження.

Особливого значення набуває розвиток методологічних принципів технічного і соціального проектування. Їх особливістю є те, що пізнання як таке – не є самоціль, а пізнання процесу перетворення (точніше – творення).

Сучасний образ науки втратив цілісність і монолітність декартівського часу, який характеризував науку ще у ХХ ст. (принаймні, ще у першій половині). Наукове поле зоране тотально домінуючою диференціацією. Межа ХХ–ХХІ ст. породила низку явищ цього процесу – нові науки, понятійні структури, комплексування наукових дисциплін і комплексних програм. Безумовно, сьогодні значного поширення набули концепції розвитку науки, де її розглядають сукупністю парадигм, науково-дослідницьких програм, комплексів наукових дисциплін і напрямків та ін. Цілком логічно, що таке “вавилонське стовпотворіння” в науці стимулювало розвиток різних теоретико-методологічних конструктів (підходів, специфічних понять, методів), які визначаються різними пізнавальними ситуаціями та цінностями. Різноманітні стандарти науковості – загальнонаукові, міждисциплінарні й конкретнонаукові – фіксують плюралістичність наукового пізнання, прагнення обґрунтувати єдині методологічні норми в певних регіонах науки. Джерелом поліметодологічної ситуації в науці є передусім домінуюча концепція в принциповій гіпотетичності наукового знання та визнанні його відносності. Очевидно, є підстави стверджувати про домінування специфічно-парадигмального підходу – синтезу ідей фаллібалізму, конвенціоналізму та релятивізму.

Нова місія науки, або її постнекласична інтерпретація, полягає не тільки (а, можливо, і не стільки) у тому, щоби пояснити сутність досліджуваного явища і зафіксувати його як даність істинного знання. Так постає питання у варіанті класичного природознавства. Сьогодні ж йдеться про те, що в кожній науці (не лише в гуманітарній) завдання полягає не тільки в поясненні, а й у розумінні того, що відбувається, яка сутність предмета дослідження. Останній дається вже не як відчужена реальність, а як таке, що проблематизується і виокремлюється з погляду особи дослідника, його ціннісних установок.

Для гуманітарного пізнання один і той самий об'єкт (а ним постає текст як такий) може мати різні інтерпретації та пояснення з погляду парадигмально-ціннісних засад дослідника. По суті, те ж саме ми маємо у квантовій механіці, коли позиція спостерігача є визначальною стосовно результату дослідження. І в першому, і в другому випадку йдеться не про суб'єктивізм – а радше ми бачимо предметно-активну роль людини як суб'єкта пізнання у виборі стратегії та методології дослідження, що і становить сутність плюралізму у сфері наукової методології. Це дає змогу у поліфонії різних підходів зафіксувати невичерпну гаму сутнісних вимірів об'єктивного світу та творчого потенціалу людини як до-

слідника і, по суті, співтворця тих смислів. У такий спосіб виявляється глибинна об'єктивна характеристика наукового пізнання, яка полягає в його гуманітарно-антропологічному вимірі.

Згадана тенденція особливо чітко виявляється в розвитку лише науково-орієнтованих видів практичної діяльності, передусім технічної науки, яка не лише "передає" теоретичне значення у сферу практики, а й забезпечує як практичне знання певне розуміння (відображення) людиною світу, розкриває одночасно перспективи його перетворення, умови перетворювального буття людини. Тобто, технічне знання варто розуміти не тільки як знання про уречевлені засоби діяльності, а й як атрибутивну характеристику людського буття, своєрідний вимір людської сутності, та переводити пізнавальний план діяльності в конструктивно-перетворювальний. Тому цілком справедливий підхід до технічного знання не лише з позицій власне технологічності, а й з характеристики фактичності (наявності та суті) людського буття.

Отже, сутність технікознавства, його специфіка можуть бути адекватно з'ясовані лише в широкому науковому і соціально-культурному контексті. Еволюція технікознавства, його об'єкта детерміновані всією суспільно-історичною практикою, насамперед – розвитком матеріального виробництва. Звернемо увагу на ще один напрям аналізу: в контексті руху від абстрактно-теоретичних конструктів до їх предметної реалізації у процесі практичної діяльності, що, на відміну від гносеологічного підходу, розкриває власне онтологічні підвалини наукового знання, передусім – технічного.

У технікознавстві як теоретичному узагальненні способу даності природи для людини і водночас даності людині її соціальної сутності предметно здійснюється синтез теоретичного та практичного. Аналіз категорій теоретичне (пізнавальне) і практичне (перетворювальне) засвідчує наявність не лише протилежності, а й об'єктивних, реальних форм їхнього синтезу. Такий синтез можливий вже тому, що він у "зародковому" вигляді міститься в теоретичній і практичній діяльності суб'єкта, узятих нарізно. Практика за суттю є такою формою діяльності, в процесі якої відбувається трансформація дійсності з метою перетворення її на предмети життєдіяльності людини. Однак саме через ці зміни розкривається істинна сутність матеріального світу, пізнається об'єктивна істина, що засвідчує наявність теоретичного моменту в практичному відношенні людини до світу. Тобто, вже у межах самої практики існує єдність пізнавального та перетворювального, їхній синтез.

Це – з одного боку, з іншого – теоретична діяльність є не лише пізнавальною. У процесі такої діяльності, тобто в пізнанні, відбувається зміна дійсності. Пізнання є ідеальною реконструкцією предмета, його відтворенням у формі потреби, цілі й мотиву. Відтак, у теоретичному відношенні наявний практичний (перетворювальний) момент.

Отже, можливість синтезу теоретичного і практичного об'єктивно зумовлена їхньою внутрішньо роздвоєною сутністю та предметно реалізується в духовно-практичній діяльності, де дійсність відображується з позицій корінних потреб і цілей людини, сутнісне відображається через призму соціально необхідного. Саме тут протилежність теоретичного та практичного, по суті, знімається, оскільки в цій сфері відбувається своєрідне "сходження", фокусування теоретичного і практичного, їхній предметний синтез.

Сфера наукової діяльності та знання, в якій теоретичними засобами відтворюється синтез згаданих форм відношення людини до світу, де, по суті, формуються ідеальні моделі нової реальності, і становить зміст технікознавства.

Аналіз змістовних особливостей технічного об'єкта, технічного знаряддя, котрі є визначальними елементами технічної діяльності, дає змогу повніше з'ясувати своєрідність технікознавства. У філософському розумінні технічний об'єкт – це не застигле матеріальне утворення, обмежене й локалізоване в просторово-часовому континуумі. Такий об'єкт передусім характеризує процесуальність людської діяльності, момент становлення матеріальних властивостей об'єкта предметами людської праці, їхнього опредметнення за допомогою знарядь і подальший перехід синтезованих властивостей у живу форму доцільної діяльності. Тобто, технічний об'єкт – своєрідне поєднання властивостей речовини природи із властивостями людської праці, утворює в підсумку всезагальний спосіб технологічної діяльності.

Технічний об'єкт є необхідним, універсальним елементом діяльності, без чого вона неможлива саме як людська діяльність. Технічний об'єкт, будучи всезагальним та універсальним, потенційно спроможний спеціалізуватись до різних конкретних видів і форм діяльності. Він відображає в собі, що і як людина реалізує в процесі перетворення світу.

В контексті наведеного розуміння теоретичного й практичного, їхнього синтезу й особливостей технічного об'єкта можна з'ясувати синтетичну природу технікознавства, причому водночас у різних аспектах. Насамперед, пізнання світу в ньому органічно злите з перетворенням дійсності, фундаментальні дослідження інтегровані з прикладними (соціально-функціональний аспект синтетичної природи технічної науки); мета технічної науки – пізнання перетворювального процесу. Саме тому й забезпечується “адсорбція” теоретичного знання і трансформування його у предметні структури діяльності. Причому завдяки власному теоретичному полю й органічному введенню у свої конструкції емпірично-досвідного матеріалу в технічних науках усвідомлюються та формуються практичні завдання дослідження, а фундаментальна теорія слугує скеровуючим чинником пошуку.

За змістом технічне знання ґрунтується на результатах суспільних і природничих наук, органічно охоплюючи в себе у “переплавленому” гуманітарне та природничо-наукове знання, моральні імперативи, практичний (інженерний) досвід винахідництва (змістовний аспект). Інтегративна взаємодія пізнавальних компонентів є визначально-домінуючою сферою не лише приросту нового технознання, але й удосконалення існуючих та формування принципово нових пізнавальних засобів технічної науки. Причому йдеться не тільки про міждисциплінарну інтегративну взаємодію технікознавства з іншими сферами науки, а й про так званий внутрішньодисциплінарний синтез у сфері технічної науки як галузі пізнавальної діяльності. Вищою формою інтеграції є синтез – виникнення у процесі взаємодії компонентів нової якості, яку неможливо звести до визначеностей взаємодіючих елементів. Саме тому інтегративно-синтетичним процесам у контексті нашого розгляду приділялась особлива увага. Незважаючи на дедалі наростаючу диференціацію всім фронтом технічної науки, спеціалізацію пізнавальних засобів і навіть дисциплін, визначальною тенденцією

їхнього розвитку (що помітно і своєрідно впливає на посилення гносеологічних потенцій і вдосконалення конструктивно-перетворювальних можливостей) є інтегративно-консолідуючі процеси. Особливий інтерес у методологічному сенсі викликає вищий (з можливих у межах технікознавства) ешелон пізнавальних засобів інтегративної природи. Йдеться про загальнотехнічні форми та засоби пізнання – поняття (в тому числі категоріальні), проблеми, методи, підходи, принципи, концепції, теорії, навіть окремі дисципліни. Такі феномени існували й раніше, але їх питома вага та роль у загальному арсеналі пізнавальних засобів технічних наук сьогодні значно зросла.

Зазначимо, що “піднесення” науки до стану усвідомлення самого пізнавального процесу (поряд із виявом автономного об’єкта пізнання, формуванням своєрідних пізнавальних засобів та ін.) належить до визначальних рис фундаментальності науки як такої.

Тому часто вживане поняття фундаменталізації інженерно-технічної освіти не варто зводити до розширення викладання фундаментальних дисциплін, або навіть до насичення фундаментальним знанням усіх складових інженерної підготовки. Провідну роль у цьому процесі має зайняти з’ясування теоретико-методологічних проблем технікознавства як фундаментальної галузі наукового пізнання, що не зводиться до комплексу нормативно-регламентуючого знання про уречевлені засоби та предмети людської життєдіяльності, а слугує ідейно-методологічним каркасом, основою всієї сукупності науково-технічних дисциплін і конструктивно-перетворювальної діяльності творення нового.

Загалом усе помітнішим стає процес технізації наукового пізнання, який доцільно розглядати не лише як насичення науково-пізнавальної діяльності технічними засобами (що також дуже важливо). Технізація науки означає, насамперед, підвищення ролі всіляких пізнавальних засобів технічного походження і характеру (в тому числі суто теоретичні, ідеальні інструменти пізнання) у сфері нетехнічного знання. Тобто, технізація науки загалом – це зростання ваги техніко-знання та його пізнавальних засобів у всьому організмі науки. Водночас усе відчутніше відбувається процес гуманізації технічного знання – наповнення його “особистісним”, залежним від людини змістом – соціальним та психолого-індивідуальним, що не властиве традиційному технікознавству. В наш час технічна наука виявляє дедалі більшу сприйнятливість до гуманітарного, соціологічного, біологічного знання – це становить своєрідні моральні, екологічні й інші імперативи технічної діяльності.

В умовах технізації практично усіх сторін людської життєдіяльності надзвичайно гостро виявилась проблема з’ясування самої природи технократизму як своєрідного способу ціннісного сприйняття світу. Технізація не є “випадковим” явищем у людській історії. Вона, по суті – невід’ємна форма людського буття. Хоча технократизм як форма світовідношення виявляється у різних сферах життєдіяльності своєрідно; сутнісною ознакою є те, що штучно створені предметні структури перестають бути опосередковуючою ланкою, засобами діяльності, а стають самоціллю. Така метаморфоза засобу та цілі має згубні наслідки у сфері духовності, створюючи умови й водночас постаючи причиною деградації людських ідеалів, моральних засад.

Знайти механізми, стратегічний керунок гуманізації технологічного процесу в самих структурах предметно-практичної діяльності, очевидно, неможливо,

оскільки технологічний процес передбачає використання людини як засобу, а не цілі. Перший і абсолютно необхідний крок гуманізації техніки, технологічної діяльності – фундаменталізація цієї проблеми. Мається на увазі, що гуманізація науково-технічного розвитку постає, ґрунтуючись на шляху фундаментального, теоретико-концептуального підходу до аналізу не лише техніки і технічного як такого, а всебічного, системного дослідження наукотехносфери – нової, багатоконпонентної реальності (людина – природа – наука – технологія), що розвивається за внутрішньо властивими їй закономірностями. Вони формуються як синтетичні, інтегральні стосовно законів складових елементів техносфери, але не зводяться до них. Зокрема, розум не тільки “співпрацює” із природою, а вводиться як елемент ноосферної системи до складу живої природи і в такому сенсі він – “не господар буття, а його репрезентант, необхідна розрядка, за своєю функцією – сила, яка діє не сама собою, а в контексті загальних космопланетних закономірностей існуючого” [1, с. 170].

Технологія як об’єктивно-предметний спосіб діяльності, сутнісна сила суспільної людини в її абсолютно-гуманістичному масштабі, у гранично широкому культурному вимірі означає, що “освоєна людською діяльністю зовнішня необхідність перетворюється на доцільність творчих результатів цієї діяльності адекватно до краси, моральної досконалості (добра) та розумності (істини) буття людини. Абсолютне у такому розумінні розкривається як всезагальна міра людяності в її історичному розвитку” [2, с. 254].

Технікознавство, технологія, технічне загалом як атрибутивно притаманне людині, її діяльності має стати не антиподом людському, а засобом розвитку природного середовища для людини, способом реалізації творчих можливостей особистості.. Таке розуміння й оптимізація технічної діяльності, техносфери, коли самоціллю, метою та вищою вартістю проголошується людина, а технологічна діяльність стає формою виразу сутності, творчих сил людини, відкриває перспективи, з одного боку – духовного оволодіння технізацією, технологією, з іншого – суспільно-практична природа людини адекватно відображається в технології та стає джерелом її розвитку.

Загалом, зауважимо: великий парадокс існування та сутності техніки, технічної діяльності полягає в тому, що вони постійно постають допоміжними засобами для людини у досягненні людиновимірних цілей, реалізації творчого та перетворювального потенціалу. По суті, так воно і є у тому розумінні, що техніка повсякчас присутня у долі людини, виборі її сенсожиттєвих пріоритетів.

Однак, незаперечний об’єктивний факт: техніка (система наукотехніка) із залізною закономірністю “підносить” людину до атрибутивного чинника досягнення не стільки гуманно-цивілізаційних, скільки технічних цілей. У прискорювальній гонитві за новими, ефективнішими технікою та технологіями, які забезпечують досягнення нових цілей, нових стандартів функціонування європейської спільноти, остання загубила на цій дорозі не когось (чи щось), а саме людину. Людина розпалась та редукувалась на певні соціальні функції, на трансцендентного суб’єкта, робочу силу, безособовий потік свідомості... З іншого погляду, людина як зникаюча мала величина у природній тотальності завдяки природній визначеності – здатності породжувати духовно-ментальні й інтелектуально-раціональні світи – очевидно, несе і призначення бути своєрід-

ним чинником саморозвитку природи. У такому парадигмальному вимірі ідея призначення людини – підкорювача природи – не є переконливою, а, найголовніше, зумовлює цікаву (негуманістично орієнтовану) метаморфозу. Маючи на меті підкорити природу, людина попадає в “пастку” – стає заручником власних, суб’єктивно мотивованих цілей, тобто реалізація ідеї підкорення природи веде до підкорення самої людини.

Розглядаючи людину та природу не як взаємообумовлювальні коеволюційні елементи єдиної ноосферної системи, дещо по-іншому, нетрадиційно варто оцінити сутність процесів, що відбуваються у природній сфері. Річ у тому, що з позиції одного з елементів системи – людини, визначаються позитивність або катастрофічність (деструктивність природних процесів). На яких засадах, за якими критеріями? Загально визначено, що такими є: універсальність і загальнозначущість, сталість медико-біологічних характеристик людини. Тобто антропні критерії поширюються не лише на елементи системи “людина – природа”, а й на всю систему, якісні означення якої не зводяться до її частин. Окрім того, природа як така, а тим паче під техногенним тиском, змінюється (ймовірно, еволюціонує) не завжди адекватно до антропних вимог. До речі, це засвідчує вся доантропогенна історія природної дійсності. Природні ж катаклізми в жодному випадку не треба оцінювати як екологічні катастрофи. Вони стають такими внаслідок техногенної діяльності людини, у зв’язку з чим порушується система зв’язків (прямих і зворотних). Як результат – деструктуються процеси самовідновлення і самоорганізації природних екосистем. За такою (“природною”) логікою розвитку системи “людина – природа”, людина та породжена нею науково-технічна реальність можуть розглядатися важливими, але не вічними (не такими, що існують достатньо тривалий час, навіть із наряду історії еволюції природи). Хоча людство, поставивши собі на службу досягнення науково-технічної думки, технологічного прогресу, водночас потрапило в залежність від них. Майбутнє проектується, “оглядаючись” на науково-технічний потенціал соціуму, а в своїх сутнісних вимірах визначається ним. Логічно постає запитання: чи не змінилася медико-біологічна природа самої людини під тиском техногенних змін та соціальної динаміки європейської спільноти, коли людина не знає, за яким годинником їй жити, коли ця соціальна динаміка стає неспівмірною до біологічної природи людини?

Очевидно, існує достатньо емпіричного історико-антропологічного й етнографічного матеріалу, який засвідчує наявність змін природи людини. Інше питання: чи ці зміни приводять до змін психологічно-психічного стану людини як такої, чи адекватно і співмірно відтворюють зовнішню дійсність людина XXI ст. і людина античного світу, або, бодай, епохи Відродження?

У контексті такого постановлення питання та розгляду динаміки системи “людина – науково-технічна раціональність – природа” важливо зауважити, що стабілізуючо-універсальна, поєднувально-цементуюча функція належить людино-природному феномену, культури як такої. Саме від її генотипу, внутрішньо означених цінностей як ментальних сутностей у підсумку залежить динаміка та спрямованість розвитку і наукотехніки, і соціоприродної системи, “сутінкова” чи оптимістична перспективи європейської цивілізації.

Література

1. *Кримський С.* Запити філософських смислів. К.: ПАРАПАН, 2003.
2. *Крымский С.* Формы функционирования категории абсолютного в системе культуры // С. Крымский. Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики. К.: Наук. думка, 1981. С. 234–254.
3. *Паскаль Б.* Мысли. М.: REFL-book, 1994.

SOCIO-ANTHROPOLOGICAL QUERIES OF SCIENTIFIC ADVANCEMENT OF A TECHNOGENIC SOCIETY

Volodymyr Melnyk

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: dfilos@franko.lviv.ua

The role of science and technique is exposed in forming and development of the European civilization. The features of philosophico-methodological problems of modern science are considered in the context of the methodological and research programmes. Modern tendencies of technizing (technologization) are analysed and the synthetic nature of techniques science as a theoretical basis of subject-converting activity are substantiated. Special attention is paid to the manifestation and important role of the socioanthropological dimension of science and techniques.

Keywords: philosophy, science, technique, techniques science, humanization of science.

*Стаття надійшла до редколегії 21.09.2009
Прийнята до друку 20.01.2010*